

ՎԼԱԴԻԿ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆՑ

**ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ**

2-րդ հրատարակություն

*Երաշխավորվել է Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի
կողմից որպես բուհական դասագիրք
«Իրավագիտություն» մասնագիտությամբ սովորողների համար*

Ռուսերենից թարգմանեց
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
ԱՎԵՏԻՔ ՀԱՄԼԵՏԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԸ

«ԱՐՑԱԽ» հրատարակչություն

ԵՐԵՎԱՆ – 2025

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Թարգմանչի կողմից11

Ներածություն17

ԲԱԺԻՆ 1. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

ԳԼՈՒԽ 1. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ, ՄԵԹՈԴԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

- 1.1.1. Իրավունքի փիլիսոփայության առարկան19
- 1.1.2. Իրավունքի փիլիսոփայության մեթոդը27
- 1.1.3. Իրավունքի փիլիսոփայությունը գիտությունների համակարգում33

ԳԼՈՒԽ 2. ԻՐԱՎԱՀԱՍԿԱՑՄԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԻՊԵՐԸ

- 1.2.1. Իրավահասկացման տիպաբանությունը42
- 1.2.2. Իրավահասկացման և իրավունքի փիլիսոփայության խնդիրների մեկնաբանության լեգիստական տիպը42
- 1.2.3. Իրավահասկացման և իրավունքի փիլիսոփայության բնահրավական տիպը46
- 1.2.4. Իրավահասկացման և իրավունքի փիլիսոփայության ազատական-իրավաբանական տիպը51

ԳԼՈՒԽ 3. ՁԵՎԱԿԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆ

- 1.3.1. Իրավունքը որպես հավասար չափ54
- 1.3.2. Իրավունքը որպես ազատություն62
- 1.3.3. Իրավունքը որպես արդարություն71

ԳԼՈՒԽ 4. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

- 1.4.1. Իրավունքի հասկացությունը76
- 1.4.2. Պետության հասկացությունը84

ԳԼՈՒԽ 5. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳՈՅԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1.5.1. Լեգիստական գոյաբանություն87
1.5.2. Բնաիրավական գոյաբանություն89
1.5.3. Ազատական-իրավաբանական գոյաբանություն90

ԳԼՈՒԽ 6. ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՐԺԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1.6.1. Ընդհանուր բնութագիր111
1.6.2. Լեգիստական արժեքանություն112
1.6.3. Բնաիրավական արժեքանություն114
1.6.4. Ազատական-իրավաբանական արժեքանություն117

ԳԼՈՒԽ 7. ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԻՄԱՑԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1.7.1. Լեգիզմի իմացաբանություն124
1.7.2. Բնաիրավական իմացաբանություն127
1.7.3. Ազատական-իրավաբանական իմացաբանություն129

ԳԼՈՒԽ 8. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲԱՐԻՔԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԵՐԸ

1.8.1. Ընդհանուր բարիքի բնաիրավական հայեցակարգը131
1.8.2. Ընդհանուր բարիքի ազատական-իրավաբանական հայեցակարգը133

ԳԼՈՒԽ 9. ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

1.9.1. Սոցիալական տարատեսակ նորմերի և սոցիալական իշխանության առանձնահատկությունը139
1.9.2. Իրավունքի փոխազդեցությունը սոցիալական այլ նորմերի հետ148

ԳԼՈՒԽ 10. ԹՈՒՅԼՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՐԳԵԼՔՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԿԱՐԳԱՎՈՐԻՉ ՁԵՎԵՐ: ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ԵՎ ՀԱՎԱՍԱՐԵՑՈՒՄԸ

1.10.1. Հավասարեցման թույլտվություններն ու արգելքները153
1.10.2. Թույլտվություններն ու արգելքներն իրավունքում161

ԳԼՈՒԽ 11. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ. ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐՆ ՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1.11.1. Իրավական պետություն. պատմություն և արդիականություն ...164
1.11.2. Իրավական պետականության գաղափարների ձևավորումն ու զարգացումը167
1.11.3. Մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները186
1.11.4. Իրավունքի և պետության պատմական ձևերի տիպաբանությունը195

ԲԱԺԻՆ 2. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՄԱՇ-ԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ. ԿԱՊԻՏԱԼԻՉՄ-ՍՈՑԻԱԼԻՉՄ-ՑԻՎԻԼԻՉՄ

ԳԼՈՒԽ 1. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԺԵՏՄԱՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ: ԿՈՄՈՒՆԻՉՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ

2.1.1. Կապիտալիզմից դեպի կոմունիզմ. սեփականության, իրավունքի և պետության ժխտումը200
2.1.2. Բուրժուական «հավասար իրավունքի» հայեցակարգը սոցիալիզմի օրոք212
2.1.3. «Ազատությունը» առանց սեփականության, իրավունքի և պետության. կոմունիզմի բացասական բնույթը224

ԳԼՈՒԽ 2. ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՉՄԸ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

2.2.1. «Հավասարության» աշխատանքային չափը235
2.2.2. Սոցիալիստական ամբողջատիրություն (տոտալիտարիզմ): Բոլորը՝ միասին, ոչ ոք՝ առանձին257

ԲԱԺԻՆ 3. ՄԱՐՔՍԻՍՏԱԿԱՆ ԴՈԿՏՐԻՆԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՀԱՍԿԱՑՈՒՄԸ

ԳԼՈՒԽ 1. «ՆՈՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔ». ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

3.1.1. «Նոր իրավունքի» առաջացումը271
3.1.2. «Պրոլետարական իրավունքի» հայեցակարգը273
3.1.3. Իրավունքը որպես դասակարգ281

3.1.4. Իրավունքը որպես փոխանակային հարաբերություն. մահախոսական իրավունքի վերաբերյալ	323
3.1.5. Իրավունքը որպես դասակարգային հարաբերությունների գաղափարախոսական ձև	369
3.1.6. Դասակարգային իրավունքի հոգեբանական հայեցակարգը.....	375
3.1.7. Շնորհված իրավունքների խորհրդային հայեցակարգը: Պրոլետարիատի դիկտատուրան որպես «իրավական պետություն»	405

ԳԼՈՒԽ 2. ՍՈՑԻԱԼԻՉՄԻ «ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏԸ»

3.2.1. Իրավահասկացման փոխակերպությունները բոլշևիկյան քաղաքականության մեջ	411
3.2.2. Նոր «իրավահասկացումը» ճյուղային գիտություններում	429
3.2.3. «Սոցիալիստական իրավունքի» հռչակումը	435

ԳԼՈՒԽ 3. ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԼԵԳԻՉՄԸ

3.3.1. Ստալինյան ամբողջատիրությունը. պետաիրավական անլիարժեքության բարդույթ	442
3.3.2. Որոնելի «իրավահասկացումը»	451
3.3.3. Տոտալիտար «նորմատիվիզմ». իրավունքը որպես իշխանության հրամանների ամբողջություն	461
3.3.4. Պաշտոնական դիրքորոշումը	468

ԳԼՈՒԽ 4. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՆՈՐ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԻ ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

3.4.1. Իրավունքի նկատմամբ «լայն» մոտեցումը	480
3.4.2. Իրավունքի ազատական-իրավաբանական հայեցակարգը	492

ԲԱԺԻՆ 4. ՀԵՏՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԳԼՈՒԽ 1. ՍՈՑԻԱԼԻՉՄԻՑ ԴԵՊԻ ՑԻՎԻԼԻՉՄ: ՑԻՎԻԼԻՏԱՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ

4.1.1. Հետսոցիալիզմի այլընտրանքները	497
4.1.2. «Պատմության ավարտի» հիմնախնդիրը. հնարավո՞ր է իրավունքի հետքուրժուական տիպի գոյությունը	508

4.1.3. Ցիվիլիտար իրավունք և քաղաքացիական սեփականություն	516
4.1.4. Իրավունքի և ազատության առաջընթացի նոր կողմնորոշիչները	527
4.1.5. Ցիվիլիզմը որպես ռուսական գաղափար համաշխարհային պատմության համատեքստում	534

ԳԼՈՒԽ 2. ՏՈՏԱԼԻՏԱՐԻԶՄԻ ՀԱՂԹԱՀԱՐՈՒՄԸ. ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԺՎԱՐԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ ԴԵՊԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

4.2.1. Ռուսաստանում պետաիրավական փոխակերպումների ավանդույթներն ու փորձը. արդիական դասեր	540
4.2.2. Խորհրդային համակարգից դեպի հետխորհրդային սահմանադրություն	559
4.2.3. Սահմանադրական իրավահասկացում. մարդու իրավունքներ, իրավական օրենք, իրավական պետություն	567
4.2.4. Իշխանությունների բաժանման և փոխազդեցության համակարգը	580
4.2.5. Ռուսական պետության և իրավունքի զարգացման հեռանկարները. սահմանադրական դրույթներ և իրականություն	590

ԲԱԺԻՆ 5. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ 1. ԱՆՏԻԿ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

5.1.1. Դիկե և նոմոս. արդարության ակունքների որոնումներում	609
5.1.2. Դեմոկրիտես	615
5.1.3. Սոփեստներ	617
5.1.4. Սոկրատես	622
5.1.5. Պլատոն	623
5.1.6. Արիստոտել	627
5.1.7. Էպիկուր	640
5.1.8. Ստոիկներ	644
5.1.9. Ցիցերոն	648
5.1.10. Հռոմեացի իրավաբաններ	653

ԳԼՈՒԽ 2. ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

5.2.1. Թովմա Աքվինացի665
5.2.2. Միջնադարյան իրավաբաններ671

ԳԼՈՒԽ 3. ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

5.3.1. Գրոտիոս679
5.3.2. Բեկոն688
5.3.3. Հոբս691
5.3.4. Լոկ703
5.3.5. Սպինոզա711
5.3.6. Պուֆենդորֆ723
5.3.7. Լայբնից727
5.3.8. Մոնտեսքյո741
5.3.9. Ռուսո749
5.3.10. Կանտ760
5.3.11. Հեգել777
5.3.12. Նիցշե793

ԳԼՈՒԽ 4. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

5.4.1. Ընդհանուր բնութագիր806
5.4.2. Նևոլին816
5.4.3. Չիչերին827
5.4.4. Նովգորոդցև840
5.4.5. Սոլովյով845
5.4.6. Պետրաժիցկի857
5.4.7. Բերդյաև870

ԳԼՈՒԽ 5. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ 20-ՐԴ ԴԱՐՈՒՄ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԵՐԸ

5.5.1. Ընդհանուր բնութագիր887
5.5.2. Իրավունքի փիլիսոփայության նորկանտական հայեցակարգերը907
5.5.3. Իրավունքի փիլիսոփայության նորհեգելական հայեցակարգերը914

5.5.4. Կելզենի՝ իրավունքի մասին մաքուր ուսմունքը	935
5.5.5. «Վերածնված» բնական իրավունքի հայեցակարգերը	961
5.5.6. Իրավունքի էքզիստենցիալ փիլիսոփայությունը	986
5.5.7. Մարջիչի իրավունքի գոյաբանական հայեցակարգը	992
5.5.8. Հարտի իրավունքի նորպոզիտիվիստական հայեցակարգը	1000
5.5.9. Իրավունքի ճանաչողական-քննադատական փիլիսոփայությունը	1006
 Անվանացանկ	 1013
 Ակադեմիկոս Վլադիկ Ներսեսյանցի կյանքն ու գիտական ժառանգությունը	 1018